

Katarzyna Ceklarz
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4948-9364>
Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
w Nowym Targu

Od tradycji do masowego widowiska folklorystycznego. Przeobrażenie obrzędowości na przykładzie konkursu palm wielkanocnych

From tradition to a folkloristic mass pageant. Transformation of a ritual on the example of the Easter Palms contest

Abstract

The purpose of this article is to present the transformations which take place in the Easter Palms contest organised in Rabka-Zdrój. The choice of this place is not coincidental; Rabka has hosted the oldest Easter Palm competition in Poland for over 60 years, facilitated by the Władysław Orkan Museum. Its long history gives an opportunity to analyse the process of constructing festive activities within a community and the creation of an institutionalised and professionalised pageant directed towards the promotion of the town, the region and the contest itself, as well as the appropriation of the traditional customs and religious rites for the popular culture.

Key words: pageant, show, customs, rites, Easter Palms

* * *

Celem artykułu jest ukazanie przeobrażeń zachodzących w konkursie palm wielkanocnych organizowanym w Rabce-Zdrój. Wybór miejscowości jest nieprzypadkowy, w Rabce od 60 lat odbywa się najstarszy w Polsce konkurs palm, animowany przez Muzeum im. Władysława Orkana. Jego 60-letnia historia daje możliwość przeanalizowania przebiegu kreowania wspólnotowej aktywności świątecznej i tworzenia zinstytucjonalizowanego i sprofesjonalizowanego widowiska. Długie trwanie konkursu uwypukla nacisk organizatorów na promocję miasta, regionu oraz samego konkursu. Pozwala także wskazać przykłady zawłaszczenia tradycyjnych zwyczajów i obrzędów religijnych na rzecz kultury popularnej.

Słowa kluczowe: widowisko, obrzędy, zwyczaje, palmy wielkanocne

Odebrano / Received: 31.01.2018

Zaakceptowano / Accepted: 20.09.2018

Tradycja, folklor, widowisko

Ramę poniższych rozważań będą stanowić trzy podstawowe pojęcia: tradycja, folklor (wraz z folkloryzmem) oraz widowisko. Odsuwając na bok kwestię, jak te terminy ujmowane są przez różnych autorów, skupię się na podaniu tych sformułowań, które przydatne będą w dalszej części tekstu. Jak podaje Jerzy Szacki, tradycja to określony, wypracowany przez grupę wzorzec zachowania, element kultury służący wzmocnieniu tożsamości grupowej i wewnętrznej spójności. Ów wzorzec jest wartościowany i przekazywany w transmisji pokoleniowej¹. Tak też, jako elementy (dobra) kultury, przekazywane z pokolenia na pokolenie, rozumiał tradycję etnograf Jan Bujak, inicjator rabczańskieg konkursu palm². Do podtrzymywania tradycji – według Józefa Burszty – służy m.in. folklor³. Z perspektywy tego artykułu najbardziej interesującym zjawiskiem jest folklor rekonstruowany, zwany także widowiskowym (scenicznym) lub folkloryzmem. Przejawia się on w celowym podtrzymywaniu autentycznych elementów folkloru tradycyjnego (np. zwyczajów, obrzędów), w sposób wyuczony oraz opracowany stylistycznie. Folklor ten jest celowo zaaranżowany w taki sposób, aby uwypuklić to, co w tradycji uznano za najwartościowsze i najbardziej atrakcyjne pod względem formy lub treści. W związku z tym wybrane jej elementy ukazywane są w celowo wykreowanych sytuacjach, często w oderwaniu od pierwotnej lokalizacji, czyli na scenie oraz przy publiczności analogicznej do teatralnej widowni⁴. W tym ujęciu konkurs palm w Rabce jawi się jako widowisko folklorystyczne, osadzone w konkretnym czasie i przestrzeni, które podtrzymuje wiedzę i pamięć społeczną o wybranym zwyczaju wielkanocnym⁵. Udział w nim wzmocnia więzi grupowe oraz wpływa na świadomość tożsamości lokalnej, stanowiąc ważny czynnik współczesnego świętowania.

Narodziny konkursu palm wielkanocnych w Rabce

W marcu 2018 roku konkurs palm wielkanocnych⁶ w Rabce-Zdroju obchodził swoje 60-lecie, co powoduje, że jest najstarszym tego typu wydarzeniem w Polsce⁷. Niemal od początku funkcjonowania w przestrzeni publicznej był on znaczącą imprezą folklorystyczną, ważną dla mieszkańców Rabki i okolic, którzy identyfikowali się z nią,

¹ Szacki 1971, s. 187.

² Bujak 1966.

³ Burszta 1974, s. 76–78.

⁴ Burszta 1998, s. 169.

⁵ Kolankiewicz 2005, s. 12

⁶ W artykule świadomie pomijam opis symbolicznego i magicznego znaczenia palmy wielkanocnej, a także techniki jej wykonania. Informacje te można znaleźć w wielu opracowaniach dotyczących zwyczajów i tradycji w Polsce m.in.: Gawełek 1911; Dowłaszewicz 1997; Bujak 1972; Ogródowicz 1992.

⁷ Równoległe z konkursem w Rabce został zorganizowany konkurs palm w Lipnicy Murowanej (także w 1958 roku). Na temat stymulowania wytwórczości ludowej i interwencjonizmu Cepelii (Korduba 2013). O sztuce neoludowej oraz organizacji konkursów twórczości ludowej [Kroh 2013]. Brak literatury dotyczącej historii rabczańskieg konkursu powoduje, że tekst oparłam na źródłach archiwalnych zdeponowanych w Muzeum im. Wł. Orkana w Rabce oraz artykułach prasowych.

chętnie i tłumnie uczestnicząc w wydarzeniach Niedzieli Palmowej. Zarówno w przeszłości jak i obecnie był on wizerunkowym wydarzeniem dla organizującego go muzeum oraz dla miasta.

Rabczański konkurs został zainicjowany w drugiej połowie lat 50. XX wieku. Pomysłodawcą był wspomniany Jan Bujak, dyrektor Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce w latach 1956–1962⁸. Podczas omawiania z Marią Wolańską i Tadeuszem Sewerynem planu pracy muzeum stwierdził, iż istnieje potrzeba organizacji „jakiegoś konkursu na wytwory kultury ludowej”⁹. Wówczas jeszcze w niesprecyzowanym planie autorzy wskazali na trzy cele: przypomnienie wybranego zwyczaju związanego z rokiem obrzędowym, zwrócenie uwagi na towarzyszące mu aspekty dotyczące kultury materialnej oraz nawiązanie kontaktów i współpracy z ludnością Rabki i okolicznych wsi¹⁰. Liczono również na przypomnienie ginących zawodów, a także zaktywizowanie mieszkańców uzdrowiska i zainteresowanie ich własną tradycją¹¹. Jak pisał Jan Bujak:

Chodziło tu przede wszystkim o zwiążanie ludności z Muzeum i jego pracą, przy jednoczesnym rozbudzeniu zainteresowania wsi własną tradycyjną kulturą ludową, o wydobycie i przypomnienie ginących już obrzędów, zwyczajów, legend itp., a także zwrócenie uwagi mieszkańców na relikty kultury materialnej, a przez to przypomnienie i wydobycie dotyczących jej wartości i to w skali masowej. Słusznie się spodziewano, że zaktywizowanie i zainteresowanie środowiska wiejskiego własną kulturą w ogromnym stopniu ułatwi następnie prowadzenie badań etnograficznych¹².

Tworząc plan pracy Bujak położył nacisk na wyeksponowanie zwyczajów i obrzędów występujących na terenie objętym statutową opieką przez muzeum¹³. Dążył tym samym do organizacyjnej profesjonalizacji planowanego wydarzenia. Skupiając uwagę na żywym wówczas w okolicach Rabki zwyczaju wykonywania barwnych, sięgających 1–2 metry, palm wielkanocnych, postanowił zorganizować pierwszy konkurs¹⁴. Zanim

⁸ Pilichowska 2002, s. 22–24.

⁹ W latach 50. XX w. Muzeum im. Wł. Orkana podlegało Muzeum Narodowemu w Krakowie. M. Wolańska (1904–1964) pełniła wówczas funkcję inspektora do spraw muzeów podopiecznych Muzeum Narodowego w Krakowie, a T. Seweryn (1894–1975) był dyrektorem Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli Krakowie. Bujak 1983, s. 24.

¹⁰ Bujak J., *Działalność naukowo-badawcza...*

¹¹ Bujak 1972, s. 96, przyp. 2.

¹² Bujak 1972, s. 96.

¹³ „Statutowa opieka muzeum” polegała na prowadzeniu badań terenowych, pozyskiwaniu eksponatów oraz kuratorstwie nad twórcami ludowymi. Obszar działalności muzeum w Rabce został formalnie ustalony w 1969 roku w wyniku porozumienia z sąsiednimi placówkami muzealnymi (Muzeum Tatrzańskim im. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu oraz Muzeum Etnograficznym im. Seweryna Udzieli w Krakowie). Ustalono, że rabczańska placówka obejmie działalnością północne stoki Gorców i Pasma Podhalańskiego, czyli teren pomiędzy Makowem Podhalańskim a Tylmanową. Protokół z dn. 05.11.1969. Por. Ceklarz 2010a, s. 45.

¹⁴ Komunikat z dn. 18.03.1958, k. 1. Zob. Ceklarz 2010b, s. 26–27.

jednak do niego doszło, przeprowadził etnograficzne badania terenowe, na podstawie których zgromadził niezbędne informacje. Przede wszystkim poznał technikę ich wykonywania, wyróżnił i scharakteryzował typy, i jednocześnie uzyskał wiedzę niezbędną przy ocenianiu sposobu wykonania. Bujak pozyskał również dane na temat roli palm, jaką odgrywały we wsi w XIX i pierwszej połowie XIX wieku. *Bazie, bazicki* (palmy) stanowiły dla rabczańskich górali jeden z apotropejonów strzegących gospodarstwo oraz plony przed nieszczęściem. Z tego względu po powrocie z kościoła wkładano je za obraz, framugę drzwi lub kładziono na strychu. Przechowywane pod strzechą miały chronić dom przed pożarem, robactwem i czarami. Z tego samego powodu z ich gałązek wykonywano niewielkie krzyżyki, które wbite w pole chroniły zasiewy przed powodzią lub suszą. Ponadto miały zastosowanie lecznicze. Kwiatostany wierzby (*kotki*) pomykane przed ludźmi oraz dodawane bydłu do pożywienia zabezpieczały przed chorobami¹⁵.

Konkurs od początku był imprezą egalitarną i zinstytucjonalizowaną, którego układ i forma zależała od organizatorów. Merytoryczne przygotowanie tego wydarzenia, poparte informacjami pozyskanymi w terenie, potwierdza deklarację ochrony tradycyjnej obrzędowości wielkanocnej dla subregionu Rabki¹⁶. Chęć sprofesjonalizowania imprezy wpłynęła na decyzję o zatrudnieniu specjalistów, głównie krakowskich etnografów, którzy pełnili funkcję jurorów¹⁷. Przewodniczącym komisji oceniającej palmy w 1958 roku był Tadeusz Seweryn¹⁸. Niedzielę Palmową poprzedziła kampania informacyjna. Komunikaty na temat konkursu pojawiły się w rabczańskiej rozgłośni radiowej oraz na łamach „Dziennika Polskiego”¹⁹. Zostały także ogłoszone z ambony podczas niedzielnej mszy św.²⁰. Nadto od lat 70. XX w. muzeum rozsyłało imienne zaproszenia do byłych uczestników rywalizacji z prośbą o „rozpropagowanie imprezy wśród sąsiadów i znajomych”²¹. Bujak zadbał również o nagrody finansowe, których sponsorami były zakłady sanatoryjne oraz spółdzielnie z Rabki, a także Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie²².

¹⁵ Bujak 1972, s. 54–55.

¹⁶ Jabłońska 1979, s. 168.

¹⁷ W latach 90. XX w. muzeum zaczęło pozyskiwać fundatorów wśród prywatnych przedsiębiorców z Rabki. Miłym gestem, a następnie stałym punktem programu stało się obdarowywanie dzieci słodyczami. Zwyczaj ten zapoczątkowali w latach 70. XX w. rabczańscy cukiernicy Józef Potempa oraz Marian Stachewicz.

¹⁸ Fryś E., Konkurs na palmy wielkanocne [...], s. R4. W kolejnych latach w jury zasiadali m.in. Ewa Fryś-Pietraszkowa, Janina Głanowska, Aleksandra Kydryńska, Mieczysław Gładysz, Roman Reinfuss, Zdzisław Szewczyk i Krystyna Kwaśniewicz.

¹⁹ Komunikat z dn. 18.03.1958, k. 7–9.

²⁰ W latach 50. XX w. funkcjonowała jedna parafia pw. św. Marii Magdaleny. Druga parafia pw. św. Teresy powstała w 1978 roku przy istniejącej od lat 20. XX w. kaplicy zdrojowej pod tym samym wezwaniem.

²¹ Zaproszenie z dn. 8.03.1975, k. 5.

²² Komunikat z dn. 18.03.1958, k. 3–4. Przykładowo w 1962 r. przyznano cztery I nagrody w wysokości 160 zł, cztery II nagrody po 140 zł i sześć III nagród w wysokości 120 zł, a także 18 wyróżnień po 60 zł.

Dzieci w oczekiwaniu na werdykt jury, Konkurs Palm Wielkanocnych, Rabka 1965, fot. J. Sierosławski, Archiwum Urzędu Miejskiego w Rabce-Zdroju

Kapela na czele pochodu, Konkurs Palm Wielkanocnych, Rabka 1976, fot. J. Sierosławski, Archiwum Urzędu Miejskiego w Rabce-Zdroju

Realizacja i przeobrażenia konkursu

Pierwszy konkurs zorganizowano 30 marca 1958 roku. Ustalony wówczas program powtarzany jest (z pewnymi modyfikacjami, o czym niżej) do dziś. Uczestnicy gromadzą się w kościele pw. Marii Magdaleny, gdzie podczas uroczystej mszy św. ksiądz święci przyniesione palmy. Po nabożeństwie kierują się w stronę budynku muzeum. Dalsze wydarzenia odbywają się w plenerze, w obrębie murów otaczających stary kościół, będący siedzibą muzeum²³. Po przyjęciu wszystkich zgłoszeń i nadaniu im numerów porządkowych palmy oceniane są przez komisję, po czym następuje odczytanie werdyktu i wręczenie nagród. Wydarzenie kończy pokonkursowa wystawa nagrodzonych prac.

W 1958 r. przybyło ok. pięćdziesięciu uczestników, głównie dzieci²⁴. Jury wybierało „najpiękniejszą palmę”, biorąc pod uwagę jej „wartość plastyczną oraz związek z tradycją”²⁵. Część nagrodzonych prac została wówczas zakupiona i powiększyła kolekcję eksponatów muzeum w Rabce. Inne kupowane były przez Muzeum Kultury i Sztuki w Warszawie, Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie, Muzeum Tatrzańskie im. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi oraz Centralną Spółdzielnię Przemysłu Ludowego i Artystycznego (Cepelia). Ponadto Cepelia nawiązała stałą współpracę z twórcami, pośrednicząc w sprzedaży ich wyrobów w sklepach rękodzielniczych²⁶.

Organizując konkurs dyrekcja osiągnęła wspomniane wyżej zamierzone cele. Bujak, kreując nowe zjawisko afirmujące wybrany zwyczaj wielkanocny, ukształtował jego postrzeganie przez uczestników i odbiorców. W 1972 roku pisał:

Dzisiaj jeszcze jeden czynnik powoduje, że w niedzielę palmową cała Rabka pełna jest kolorowych palm. Jest nim ambicja, by zrobić palmę najładniejszą, najoryginalniejszą, najbardziej przystrojona²⁷.

Rywalizacja, jak wynika z protokołów, spowodowała stały wzrost liczby uczestników: w pierwszej edycji w 1958 roku wzięło udział, jak wspomniałam, ok. 50,

Nagrody były więc znaczącym czynnikiem motywującym do uczestnictwa w konkursie. Protokół z dn. 15.04.1962, k. 11.

²³ Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce powstało w 1928 roku. Jego założycielami byli członkowie Komisji Muzealno-Etnograficznej Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Rabce na czele z ks. Janem Surowiakiem (1878–1936) – proboszczem rabczańskiej parafii. Dokonał on dekonsekracji niszczonego, nieużywanego od 1906 roku kościoła, umożliwiając zorganizowanie w nim ekspozycji muzealnej. Oficjalne otwarcie placówki odbyło się w 1936 roku. Ceklarsz 2010a, s. 13–18.

²⁴ Tendencja ta utrzymuje się do dziś: twórcami palm są całe rodziny (przy czym ciężar ich wykonania spoczywa na osobach posiadających umiejętności plastyczne, zmysł artystyczny i cierpliwość do żmudnej pracy), ale oficjalnymi przedstawicielami zgłoszonymi do konkursu są dzieci. Jako dowód służą fotografie z rozdania nagród, np. Gorce 24 – 59 Konkurs, 26.06.2018.

²⁵ Fryś E., Konkurs na palmy wielkanocne [...], s. R4.

²⁶ List do Jana Bujaka [...].

²⁷ Bujak 1972, s. 100, przyp. 16.

w 1965 – 150²⁸, w 1974 – ok. 200²⁹, w 2014 – 103, a w jubileuszowej w 2018 – 119³⁰. Z informacji zawartych w dokumentacji muzealnej wiadomo, że palmy oceniano w trzech kategoriach: duże, średnie i małe, ponadto dla dodatkowego popularyzowania plastyki obrzędowej postanowiono przyznać nadprogramową „nagrodę publiczności”³¹. Kreowana przez pracowników muzeum Niedziela Palmowa zaczęła spełniać nowe funkcje – ludyczną, edukacyjną i integracyjną. Zaczęły temu dniu towarzyszyć dodatkowe wydarzenia, jak m.in. występ góralskiej kapeli³². Na potrzeby imprezy zerwano z tradycją okresu Wielkiego Postu, obowiązującą w tym czasie powagą i zadumą przejawiającą się m.in. zakazem gry na instrumencie i zabaw przy muzyce. Konkurs mocniej zaznaczył się w przestrzeni miasta. Główną atrakcją stał się uroczysty pochód z palmami, prowadzony przez muzykantów z kościoła w kierunku muzeum. Muzyka umilała również czas oczekiwania na werdykt komisji. Idea i przyjęta formuła wielkanocnego spotkania spełniły pokładane w nich oczekiwania, dlatego powtarzana w kolejnych latach stała się ona stałym elementem rabczańskiej Niedzieli Palmowej.

Kolejne istotne zmiany w sposobie organizowania konkursu nastąpiły w 1990 roku, gdy Maria Sokół-Augustyńska zastąpiła Marię Lechowską-Bujak na stanowisku dyrektora. Nowa dyrektorka przeobraziła to wydarzenie w rozbudowaną imprezę folklorystyczną. Chociaż w jury nadal zasiadali etnografowie-eksperti, mający być strażnikami i gwarantami zgodności zwyczaju z lokalną tradycją³³, to wśród zgłaszanych prac zaczęły pojawiać się palmy sięgające nie kilka a kilkanaście metrów³⁴. Tę tendencję zapoczątkował zespół regionalny im. Jana Janoty. Robert Sroka, jego ówczesny kierownik w rozmowie z dziennikarką „Gazety Rabczańskiej” na pytanie: „Tradycyjne rabczańskie palmy mają do trzech metrów wysokości. Dlaczego wasze są takie duże?”, odpowiedział:

Wykorzystujemy troskę, że jest nos kupa do tej palmy. Kie by my zrobili mniejsom, no to zaś by mniej chłopców jom niesło, nie każdy by się cuł dowartościowany. Jes nom duzo łatwiej niż jednemu, zespół wnosi siłę; jes duzo wiency pomysłów na zrobienie palmy – i to chyba widać. Jest okazja by pokazać kawałek roboty³⁵.

Zmiana rozmiaru głównego rekwizytu uroczystości podniosła jej atrakcyjność i wzbudziła większe zainteresowanie ze strony turystów. Pojawił się nowy aspekt

²⁸ Protokół z dn. 11.04.1965.

²⁹ Protokół z dn. 23.03.1975, k. 1–2.

³⁰ Muzeum Orkana, 13.10.2017; Gorce 24 – 59 Konkurs, 26.06.2018.

³¹ Protokół z dn. 23.03.1975, k. 13–14.

³² Kapelę widać na archiwalnych fotografiach z lat 70. XX w. Stały udział kapeli związany był z powstaniem w 1995 roku Regionalnego Zespołu im. Jana Janoty w Rabce, który zaczął wspierać organizację konkursu oraz brać w nim czynny udział.

³³ M.in.: Magdalena Kroh, Ewa Fryś-Pietraszkowa, Stanisław Żurowski, Benedykt Kafel.

³⁴ Protokół z 1997 r.

³⁵ Iskrzyska 2000.

rywalizacji. Współzawodniczono już nie tylko o to, czyja palma zwycięży w kategorii artystycznej, ale także, która będzie najwyższa i nie złamie się podczas stawiania jej do pionu i opierania o kościelną wieżę. Obserwacja tej sekwencji stała się najważniejszym punktem imprezy. W związku z tym wysokie palmy bez zastrzeżeń przyjmowano i nagradzano, mimo że nie nawiązywały do miejscowej tradycji. W ten sposób dawny wielkanocny zwyczaj stał się formą spędzania czasu wolnego, „wizytówką” oraz atrakcją turystyczną Rabki. Tracąc walor autentyczności przeobraził się w widowisko folklorystyczne.

Zmodyfikowano też klasyfikacyjne kryteria, wydzielając kategorie palm niskich (do trzech metrów) i wysokich (powyżej trzech metrów). Z reguły te drugie, wykonywane przez zespoły regionalne z Rabki, zdobywały główne nagrody. W rezultacie wykreowane zostało nowe zjawisko. Osoby prywatne zaczęły naśladować promowane prace i zgłaszać coraz wyższe palmy. Ich liczba jak i wysokość systematycznie wzrastały, aż w 2007 roku zespół regionalny „Robcusie” ustanowił rekord Polski, wykonując oraz ustawiając w pionie 32,5 metrową *bazię*³⁶. To z kolei wymusiło kolejną zmianę w organizacji konkursu. Tak duże prace musiały być przenoszone w pozycji horyzontalnej (na barkach chłopców i mężczyzn z zespołu), więc na trasie pomiędzy kościołem a muzeum formował się korowód. Na czas jego przejścia ulica Orkana była zamknięta dla ruchu samochodowego, a nad bezpieczeństwem uczestników czuwała straż miejska, straż pożarna i policja. Uroczysty przemarsz stał się atrakcyjnym elementem rabczańskiej Niedzieli Palmowej, podkreślając odświętny i wspólnotowy charakter konkursu.

Konkurs palm elementem promocji miasta i regionu

Od 2001 roku kierownictwo placówki objął Jan Fudala, regionalista, muzyk, artysta oraz energiczny organizator życia kulturalnego miasta³⁷. W trakcie jego kadencji charakter konkursu uległ poważnej metamorfozie – głównym celem stała się promocja góral-szczyzny, muzeum, Rabki i subregionu³⁸. Dążąc do popularyzacji folklorystycznych tradycji wśród turystów i kuracjuszy, Fudala zadbał o rozgłos w mediach, np. na łamach prasy podkreślał:

Rabka była pierwsza spośród polskich dziedzin, która nieprzerwanie od 1958 roku organizowała konkurs na najpiękniejszą palmę wielkanocną. Bo to tutaj, pół godziny wcześniej niż w Lipnicy Murowanej, pojawił się na rabczańskim konkursie góral z palmą i paciorkiem, (przyseł do kościoła wcześniej i kapkę głośniejsze się modlił niż ci z Lipnicy)³⁹.

³⁶ Rekord ten był w kolejnych latach wielokrotnie pobijany, aktualnie wynosi 39,4 m i został osiągnięty w 2015 roku w Lipnicy Murowanej (wPolityce.pl, 13.11.2017).

³⁷ Olszowska, Trybowska 2012, s. 65–68.

³⁸ Nominacja Jana Fudali na stanowisko dyrektora spotkała się z krytyką środowiska etnografów oraz protestem muzealników, wyrażonym w piśmie do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 4. 10. 2000 roku. Pismo z dn. 4.10.2000, zbiory prywatne autorki.

³⁹ Duźniak 2001.

Wraz z modyfikacją założenia i funkcji konkursu zmianie zaczął ulegać również skład komisji, do której prócz etnografów zaczęto zapraszać ludzi znanych i medialnych, ale nie będących specjalistami. Dla przykładu w 2001 roku w komisji zasiadli członkowie Gorczańskiego Oddziału Związku Podhalań: Antoni Rapacz – ówczesny prezes, oraz ks. Paweł Skowron – kapelan. Palmy oceniano w trzech nowych kategoriach: tradycyjna, najwyższa i najpiękniejsza.

Patrzyliśmy na to, co by kwiatki były z bibuły, co by nie było nylonowych, prosto z kwiaćniarń wstążek i plastików. Patrzyli my na to – bo tys to się w naszym ocenianiu zdarzyło – by palma nie była robiona na pręcie albo malowanym kiju od mioty!⁴⁰.

Podczas konkursu zorganizowanym w 2001 roku komisja po raz pierwszy zwróciła uwagę na sporą liczbę prac wysokich (powyżej 10 metrów), podkreślając, że nie znajdują one potwierdzenia w tradycji. Według opinii jury wykonywanie ich było spowodowane wpływem środków masowego przekazu⁴¹. Nie dostrzegano omówionej wyżej działalności zespołów regionalnych.

W związku z różnorodnością zgłoszeń i chęcią nagrodzenia jak największej liczby uczestników, a także ze względu na okazję rozpropagowania konkursu w mediach Fudala ustanowił kilkanaście nowych, niesprecyzowanych kategorii. Jury typowało palmę: najoryginalniejszą, najwyższą, najpiękniejszą, tradycyjną, *śwarną*, *serdeczną*, *wierchową*, *siumną*, *ślebodną*, *szykowną*, *horną*, *lubońską*⁴². W ramach każdej z wymienionych opcji przyznawano trzy pierwsze miejsca oraz co najmniej kilka wyróżnień, a także dodatkowo nagrodę dla najmłodszego uczestnika. Nierzadko dwie lub trzy palmy zdobywały pierwsze miejsce *ex aequo*. Przyjęta przez Fudalę osobliwa „polityka” wymagała pozyskania sponsorów, oferując im w zamian reklamę w trakcie wydarzenia. Starano się przygotować imprezę w sposób atrakcyjny oraz nadać jej rozgłos w środkach masowego przekazu, lecz przedtem należało usprawnić tempo, gdyż punktem newralgicznym każdej edycji było długie oczekiwanie na wyniki obradującej komisji. Zniecierpliwienie uczestników, zwłaszcza dzieci, powodowała rezygnację z uczestnictwa. W 2002 roku Fudala urozmaicił spotkanie o organizacją programu artystycznego pt. „Hej bazie, bazie, bazicki”. Widowisko, oparte na autorskich tekstach poetyckich dyrektora, zaprezentowały dzieci z zespołu „Robcusie” przy akompaniamencie muzyki góralskiej kapeli Kuby Rusieckiego. W kolejnym roku wprowadzono nowy atrybut – w pochodzie palm idącym z kościoła w stronę muzeum pojawiła się drewniana figura Chrystusa na osiołku⁴³.

⁴⁰ Figura 2001.

⁴¹ Protokół z 2001.

⁴² Nazwy wymienionych kategorii Fudala zaczerpnęła z gwary góralskiej: *śwarną* – dzielna, ładna, *wierchowa* – górująca, *siumna* – dorodna, okazała, *ślebodna* – wolna, *horna* – wyniosła, dumna, *lubońsko* – przymiotnik od nazwy Lubonia Wielkiego, szczytu w Beskidzie Wyspowym.

⁴³ Rzepecki 2003.

Wystawa palm konkursowych, Konkurs Palm Wielkanocnych, Rabka 1999, fot. M. Bieszczad, Archiwum Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce

Pochód z figurą Chrystusa, Konkurs Palm Wielkanocnych, Rabka 2009, fot. J. Ceklarz

Stanowiło to nawiązanie do średniowiecznych procesji odbywających się w całej chrześcijańskiej Europie, ale najprawdopodobniej wzorowane było na uroczystości odbywającej się od 1968 roku w pobliskiej miejscowości Tokarnia⁴⁴. Wprowadzone zmiany spowodowały, że z początkiem XXI wieku konkurs zaczął znacznie odbiegać od swojego pierwowzoru. Nacisk położony został na widowiskowość, ludyczność i familiaryzację poprzez zapewnienie zabawy w miłej, „góralskiej” atmosferze, a także na promocję miasta i subregionu.

Współczesność

Wspomniane wyżej kategorie oceniania palm (np. *ślebodno, wierchowwo, lubońsko* itp.) zlikwidował w 2013 roku Zbigniew Wójciak – dyrektor muzeum od 2012 roku, uznając że „trudno znaleźć kryteria, które by je rozróżniały”⁴⁵. Na ich miejsce wprowadzono trzy nowe: wierności tradycji (palma tradycyjna), poczucia estetyki (palma najpiękniejsza) i nowoczesności (palma współczesna). Jako cel konkursu ustalono „rozbudzenie zainteresowania tradycjami związanymi z wiosennym cyklem obrzędowym, promocję lokalnej tradycji wicia wielkanocnych palm, promocję regionu zagórzańskiego”⁴⁶. Według regulaminu oceniane są „palmy wielkanocne, wykonane zgodnie z miejscową tradycją pod względem formy, wykorzystania tradycyjnych materiałów oraz zdobnictwa”⁴⁷. Dodatkowe punkty zyskują uczestnicy w strojach regionalnych.

Współcześnie konkurs palm organizowany jest przy współpracy z dwoma zespołami regionalnymi, które zamiennie (co drugi rok) dbają o oprawę artystyczną. Niezmiennie formowany jest uroczysty pochód z kościoła na teren muzeum, ale jego charakter zależy od członków zespołu. Zazwyczaj prowadzi kapela góraliska, ale zdarza się, że na przedzie jadą *paradnie* ubrani mężczyźni na koniach. W 2011 roku otwierał go chłopiec przebrany za Jezusa, jadący na żywym osiołku. Ponadto w przeciągu ostatniej dekady podczas konkursu organizowany jest kiermasz ozdób i potraw wielkanocnych. Na stoiskach można kupić m.in. baranka z masła, babki wielkanocne, mazurki, pisanki, świąteczne stroiki, oraz palmy wielkanocne. Zainteresowanie ze strony uczestników i turystów budzi degustacja tradycyjnej potrawy wielkanocnej – *sodry*⁴⁸.

Rabczańskie widowisko folklorystyczne bez wątpienia nadal służy podtrzymaniu zwyczajów wielkanocnych, ale ze względu na dodatkowe działania stało się również formą edukacji regionalnej, spędzania wolnego czasu na świeżym powietrzu, atrakcją turystyczną oraz działaniem promocyjnym muzeum i miasta. Wraz z inwencją organizatorów

⁴⁴ Grochał 2015, s. 346–347.

⁴⁵ Gorce 24 – 55 Konkurs, 16.10.2017.

⁴⁶ Regulamin 2017, 20.12.2017.

⁴⁷ Nowotarski.pl, 17.01.2017.

⁴⁸ *Sodra* – potrawa wielkanocna, przygotowywana z pokarmów poświęconych w Wielką Sobotę. W jej skład wchodzi m.in. chleb, jajka, chrzan i szynka, zalane kwaśnym mlekiem lub serwatką. Podawana na zimno lub na ciepło. Reinfuss-Janusz 2013, s. 274.

zmianom podlegała jego forma, co powodowało przesunięcie akcentu z podstawowego założenia, czyli ochrony tradycji, na uatrakcyjnienie wydarzenia. Skupienie na aspektach widowiskowych: wysokości palm, stawianiu ich w pionie oraz na uroczystym pochodzie spowodowało, że na dalszy plan zeszyły wartości religijne związane z Niedzielą Palmową. Wydaje się, że na tym przykładzie widać to, co James E. Combs określił przejściem od powagi (w rabczańskim konkursie – idea pielęgnowania tradycji poparta badaniami naukowymi) do zabawy (w Rabce – nagrody, muzyka, degustacje potraw regionalnych, pamiątkowe fotografie)⁴⁹. Długi, prawie 60-letni, żywot konkursu wskazuje, że jest on fenomenem życia kulturalnego Rabki, świadczącym o autentycznym zainteresowaniu i zapotrzebowaniu na ten rodzaj działalności kulturotwórczej, co m.in. poświadcza wysoka frekwencja uczestników.

Bibliografia

- Bujak J. 1966, *Zarys kultury ludowej okolic Rabki*, Muzeum im. Wł. Orkana w Rabce, Rabka.
- Bujak J. 1972, *Ludowe obrzędy doroczne w okolicach Rabki*, Muzeum im. Wł. Orkana w Rabce, Rabka.
- Bujak J. 1983, *Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce (Ludzie i wydarzenia 1956–1962)*, „Podhalanka”, nr 2(8), s. 22–26.
- Burszta J. 1974, *Kultura ludowa – kultura narodowa. Szkice i rozprawy*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Burszta W. J. 1998, *Antropologia kultury. Teorie, tematy, interpretacje*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- Ceklarz K. 2010a, *Monografia Muzeum im. Władysława Orkana*, Muzeum im. Wł. Orkana w Rabce, Rabka.
- Ceklarz K. 2010b, *Przepis na palmę*, „Gazeta Górská”, nr 5(70), s. 26–27.
- Combs J. E. 2011, *Świat zabaw. Narodziny nowego wieku ludycznego*, tłum. O. Kaczmarek, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Dowlaszewicz W. 1997, *Wielkanoc w tradycji polskiej*, Muzeum Mazowieckie, Płock.
- Duźniak P. 2001, *Rabczańskie bazie*, „Gość Niedzielny” nr 17, (kwiecień) [wycinek prasowy w zbiorach archiwum Muzeum im. Wł. Orkana w Rabce, dalej AMR].
- Figura J. 2001, *Podhale pod palmami*, „Tygodnik Podhalański”, z dn. 15.04, [wycinek prasowy w zbiorach AMR].
- Gawełek J. 1911, *Palma, jajko i śmigus w praktykach wielkanocnych ludu polskiego*, „Lud”, t. 17, s. 15–39.
- Grochal A. 2015, *Obrzędowość doroczna*, [w:] Ceklarz K., Masłowiec J. (red.), *Kultura ludowa Górali Kliszczackich*, Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, Kraków, s. 346–347.

⁴⁹ Combs 2011, s. 197.

- Iskrzyska M. 2000, *Zrób se palme*, „Gazeta Rabczańska”, nr 2, (kwiecień), [wycinek prasowy w zbiorach AMR].
- Jabłońska T., 1979, *Z działalności Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce*, „Rocznik Podhalański”, t. 2, s. 163–170.
- Kolankiewicz L. 2005, *Ku antropologii widowisk*, [w:] Kolankiewicz L. (red.), *Antropologia widowisk. Zagadnienia i wybór tekstów*, Warszawa, s. 9–31.
- Korduba P. 2013, *Ludowość na sprzedaż*, Fundacja Bęc Zmiana, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa.
- Kroh A. 2013, *Sklep potrzeb kulturalnych po remoncie*, Wydawnictwo MG, Kraków.
- Olszowska M., Trybowska E. 2012, *Słownik Biograficzny Rabki*, Oficyna Wydawnicza „Wierchy” Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, Kraków – Rabka – Zdrój, s. 65–68.
- Ogrodowicz B. 1992, *Radujcie się, weselcie. O polskich zwyczajach i obrzędach wielkanocnych*, Wydawnictwo księży Werbistów „Verbinum”, Warszawa.
- Pilichowska B. 2002, *Jan Stanisław Bujak (1931–1991)*, [w:] Fryś-Pietraszkowa E., Kowalska-Lewicka A., Spiss A. (red.), *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 1, Kraków, s. 22–24.
- Reinfuss-Janusz K. 2013, *Pożywienie*, [w:] Janicka-Krzywda U. (red.), *Kultura ludowa Górali Zagorzańskich*, Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, Kraków, s. 255–278.
- Rzepecki A. 2003, *Chrystus w lesie palmowym*, „Nasze Strony”, z dn. 20.04, [wycinek prasowy w zbiorach AMR].
- Szacki J. 1971, *Tradycja. Przegląd problematyki*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Archiwalia

- Bujak J., Działalność naukowo-badawcza [...], Bujak J., Działalność naukowo-badawcza i oświatowa powadzona przez Muzeum im. Wł. Orkana w Rabce w zakresie badania kultury ludowej, zbiory prywatne autorki, mps, s.7.
- Bujak J., Nabywanie etnograficznych zbiorów [...], Bujak J., Nabywanie etnograficznych zbiorów muzealnych drogą konkursów, nr sygn. 28/011, mps, Archiwum Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce [dalej: AMR], k. 1–7.
- Fryś E., Konkurs na palmy wielkanocne [...], Fryś E., Konkurs na palmy wielkanocne, sygn. 47724, Archiwum Sekcji Badań Plastyki Ludowej Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie [dalej: ASBPL IS PAN], rkps, teka 346_203, s. R4.
- Komunikat z dn. 18.03.1958, Komunikat w sprawie organizowanego konkursu palm, z dn. 18.03.1958, Archiwum Muzeum w Rabce AMR, sygn. 111/563, k. 7–9.
- List do Jana Bujaka [...], List do Jana Bujaka od Spółdzielni Przemysłu Ludowego i Artystycznego z dnia 06.03.1959, AMR sygn. brak.
- Pismo z dn. 4.10.2000, Pismo do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 4.10.2000, zbiory prywatne autorki.

- Protokół z dn. 15.04.1962, Protokół z konkursu na najpiękniejszą palmę wielkanocną zorganizowanego w dniu 15.04.1962 r., przez Muzeum w Rabce, AMR, sygn. 112/563, k. 11–13.
- Protokół z dn. 11.04.1965, Protokół z konkursu na palme wielkanocną zorganizowany przez Muzeum im. Orkana w Rabce, w dniu 11.04.1965 r., sygn. 72892, ASBPL IS PAN, teka 31_489.
- Protokół z dn. 05.11.1969, Protokół z zebrania w sprawie terenu objętego zasięgiem działalności Muzeum im. Wł. Orkana w Rabce z dn. 05.11.1969, AMR, sygn. MOR/203/69.
- Protokół z dn. 7.04.1974, Protokół posiedzenia jury konkursu palm wielkanocnych, z dn. 7.04.1974, AMR, sygn. 124/563, k. 1–2.
- Protokół z dn. 23.03.1975, Protokół z posiedzenia jury konkursu tradycyjnych palm wielkanocnych odbytego w Rabce w dniu 23.03.1975, sygn. 124/563, AMR, k. 13–14.
- Protokół z 1997 r., Protokół z konkursu palm z 1997 roku, AMR sygn. brak.
- Protokół z 2001 r., Protokół z konkursu palm z roku 2001, AMR sygn. brak.
- Zaproszenie z dn. 8.03.1975, Zaproszenie na konkurs palm, z dn. 8.03.1975, AMR, sygn. 124/563, k. 5.

Źródła internetowe

- Gorce 24 – 55 Konkurs, http://www.gorce24.pl/informacje/2389/Konkurs_Palm_Wielkanocnych_w_RabceZdroju_film_i_zdjecia, 16.10.2017.
- Gorce 24 – 59 Konkurs, http://gorce24.pl/informacje/8602/Rekordowy_konkurs_palm_w_RabceZdroju_zdjecia_i_video, 26.06.2018.
- Muzeum Orkana, <http://muzeum-orkana.pl/wyniki-56-konkursu-palm-wielkanocnych/net>, 13.10.2017.
- Regulamin 2017, <http://muzeum-orkana.pl/category/wydarzenia-archiwalne/>, 20.12.2017.
- Nowotarski.pl, https://nowotarski.pl/_plik/kBrhRRWT6Z8G2kpSYnZQ.html, 17.01.2017.
- wPolityce.pl, <https://wpolityce.pl/lifestyle/239003-prawie-40-metrowa-palma-stanela-w-lipnicy-murowanej-to-rekord>, 13.11.2017.